

OFFICIAL PRESS RELEASE

6 Sepitema 2018

FANONGONONGO

Kamata ngaue'aki 'a e Lao fo'ou ki hono Pule'i 'o e Fetongi Pa'anga Muli 2018 'i he 'aho 10 Siulai 2018

'I he ngaue ki hono fakapapau'i 'oku malu mo falala'anga 'a e tu'unga faka'ekonomika fakalukufua 'a e fonua', kuo pau ai ke 'i ha tu'unga fakafiemalie ma'u pe 'a e pa'anga talifaki 'a Tonga ni 'i muli', koe'uhi ke ne malava 'o totongi 'a e ngaahi fiema'u totongi pa'anga kotoa pe 'a e fonua ki tu'apule'anga (hange ko e totongi 'o e ngaahi koloa hu mai, totongi no ki muli mo ha toe ngaahi mo'ua kehe pe ki muli). Na'e fakafatongia'aki 'a e Pangike Pule, talu mei hono fokotu'u, 'a hono pule'i 'a e ngaahi fehu'aki kotoa pe 'a e fetongi pa'anga muli, koe'uhi ke tokoni pea mo fakapapau'i 'oku malu pe 'a e pa'anga talifaki 'a e fonua 'i muli, 'o 'ikai ke toe si'i hifo hono lahi 'i he mahina 'e 3 'o e koloa mo e ngaahi ngaue hu mai 'a e fonua mei muli.

Kimu'a 'i Siulai 2018, na'e fakahoko 'a hono pule'i 'o e fehu'aki 'a e fetongi pa'anga muli 'o fakafou 'i he Lao ki hono Pule'i 'o e Fetongi Pa'anga Muli 1963, 'a ia ne fakatonutonu 'i he 2000; pehee foki ki he Ngaahi Tu'utu'uni ki hono Pule'i 'o e Fetongi Pa'anga Muli 1965, 'a ia ne fakatonutonu 'i he 2000 pea mo e 2009. Na'e 'i he mafai 'o e Minisita Pa'anga 'a hono fakahoko 'o e Lao ki hono Pule'i 'o e Fetongi Pa'anga Muli 1963 pea mo e Ngaahi Tu'utu'uni ne tuku mai 'i he malumalu 'o e lao ni. Na'e toki hiki mai e mafai ko eni ki he Pangike Pule 'i he fakatonutonu na'e fai ki he Lao mo e Ngaahi Tu'utu'uni ki hono Pule'i 'o e Pa'anga Muli 'i he ta'u 2000. Na'e fakahoko 'e he Pangike Pule 'a e ngaahi fiema'u 'a e Lao mo e Ngaahi Tu'utu'uni ki hono Pule'i 'o e Fetongi Pa'anga Muli 'aki 'a hono tuku atu 'o e ngaahi Tohi Fakahinohino ki hono Pule'i 'o e Fetongi Pa'anga Muli. 'Oku ha 'i he ngaahi Tohi Fakahinohino ko eni 'a e ngaahi fakamatala (documentary requirements) 'oku fiema'u ke fakakakato ki he ngaahi totongi pa'anga muli kotoa pe. 'Oku lolotonga fakahoko pe 'e he ngaahi pangike pea mo e ngaahi kautaha fakafetongi pa'anga 'a e ngaahi fakahinohino mo e tu'utu'uni ko eni.

Koe ngaahi faingata'a eni ne mau fehangahangai mo ia 'i he Lao motu'a:-

- Tautautefito ki he taimi 'oku ma'ulalo ai 'a e pa'anga talifaki 'i muli 'o 'ikai lava ke fakakakato 'a e ngaahi totongi pa'anga ki muli 'a Tonga ni, na'e 'ikai ke 'i ai ha tu'utu'uni pau ke ne fakapapau'i 'oku malava ke fakafoki mai 'a e ngaahi pa'anga mei hono hu atu ki muli 'o e ngaahi koloa hange ko e ika mo e hina pea pehe foki ki he ngaahi pa'anga hu mai mei he mamata tofua'a 'oku totongi 'i tu'apule'anga 'e he kau folau'eve'eva ki mu'a pea nau 'eve'eva mai ki Tonga ni.
- Na'e 'ikai ke tufotufa tatau 'a hono fakahoko 'o e tu'utu'uni ki hono pule'i 'o e fetongi pa'anga muli ke fakapapau'i 'oku muimui pau 'a e taha kotoa ki he ngaahi tu'utu'uni ni pea pehe ki hono fakahoko 'o e ngaahi tu'utu'uni ki he ngaahi pangike mo e ngaahi kautaha fakafetongi pa'anga muli. Na'e tupu eni mei he vaivai 'a e ngaahi mafai fakalao ke fakahoko 'a e ngaue ni.
- Na'e 'ikai ke 'i ai ha mafai fakalao ke fokotu'u ha tu'utu'uni ki hono fakangatangata 'a e ngaahi tupu mei he fetongi pa'anga muli (exchange rate spread) 'a e ngaahi kautaha fakafetongi pa'anga muli.

Na'e fakatahataha'i leva 'e he Pangikē Pule' 'a e ngaahi Lao mo e Ngaahi Tu'utu'uni motu'a' pea fakakau mai mo ha ngaahi tu'utu'uni fo'ou ke solova 'aki 'a e ngaahi faingata'a ne mau fehangahangai mo ia 'a ia 'oku ha atu 'i 'olunga. 'Oku fakalelei'i 'e he Lao fo'ou ko eni 'a e mafai ngaue 'o e fonua ke fakapapau'i ko e ngaahi pa'anga muli 'a e fonua mo hono kakai 'oku malava ke ma'u mai pea fakafoki mai ki Tonga ni ke tokoni ki hono tauhi 'a e malu e tu'unga faka'ekonōmika fakalukufua' pea mo ha fakalalakala faka'ekonōmika 'oku tu'uloa.

'Oku 'oatu heni 'e he Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga' 'a e fanongonongo' ni ki he kakai 'o e fonua', ko e Lao ki hono Pule'i 'o e Fetongi Pa'anga Muli 2018 na'e kāsete'i ia pea kamata ngāue'aki 'i he 'aho 10 'o Siulai 2018. 'Oku fetongi 'e he Lao' ni 'a e Lao ki hono Pule'i 'o e Fetongi Pa'anga Muli 1963 pea mo e Lao (Fakatonutonu) 2000 kuo fakapekia, pea pehe ki he Ngaahi Tu'utu'uni kotoa pē fekau'aki mo e Lao ko ia kuo fakapekia.

Na'e 'osi tuku atu pea fakahoko 'a e fakataha ki hono alea'i 'o e Lao ni mo e ngaahi kupu fekau'aki 'o kau ai 'a e ngaahi pangikē, kautaha fakafetongi pa'anga muli', Kautaha 'a e Ngaahi Pisinisi Tonga (Tonga Chamber of Commerce), Potungāue 'o e Tānaki Tukupau mo e Tute' (MRC), pea mo e Potungāue ki he Konisiuma, Fefakatau'aki, 'Ilo fo'ou pea mo e Kakai (MCCTIL). Na'e fakakau atu 'a e ni'ihi 'o e ngaahi fokotu'u na'e ma'u mei he ngaahi talanoa ko eni ki he Lao fo'ou ko 'eni'.

Ko hono to'oto'o kongā lalahi eni 'o e Lao ki hono pule'i 'o e Fetongi Pa'anga Muli 2018

- **Kupu 4:** Ko e fakalahi eni ki he Lao motu'a ki hono Pule'i 'o e Fetongi Pa'anga Muli 1963, Ngaahi Tu'utu'uni ki hono Pule'i 'o e Fetongi Pa'anga Muli 1965, mo e ngaahi fakatonutonu ne fakahoko 'i he ta'u 2000, ke fakakau mai ki ai mo e pa'anga hu mai mei tu'apule'anga, ke fakahoko pe 'o fakatatau mo e ngaahi tu'utu'uni 'o e Lao fo'ou. 'E tokoni eni ki he Pangike Pule ke 'ilo 'a e lahi 'o e fetongi pa'anga muli kuo taimi ke totongi mai ki Tonga ni.
- **Kupu 5:** Ko e ngaahi fiema'u tatau pe eni na'e 'i he Lao motu'a ki hono Pule'i 'o e Fetongi Pa'anga Muli 1963 mo e Ngaahi Tu'utu'uni ki hono Pule'i 'o e Fetongi Pa'anga Muli 1965. 'Oku kei malava pe ke fakahoko 'a e ngaahi fakafetongi pa'anga muli ko eni ka 'e fakahoko pe 'o fakatatau ki he fiema'u 'a e Lao. Ko e ngaahi fiema'u fekau'aki mo e ngaahi fakafetongi pa'anga muli ko eni 'oku fakaikiiki atu ia 'e he Pangike Pule 'i he'ene Tohi Tu'utu'uni ki he Fetongi Pa'anga Muli (Exchange Control Policy Guidelines).
- **Kupu 7:** Ko e katoa 'o e ngaahi koloa mo e ngaahi ngaue 'oku hu atu ki muli mei Tonga ni, 'oku fiema'u ke fakaha ia ki he Pangike Pule pe ko ha ma'u mafai kehe 'oku fekau'aki mo e ngaue ni, fakataha mo e ngaahi tohi fakamo'oni ke fakamahu'inga'i 'aki 'a e lahi 'o e koloa pe ngaue 'oku hu atu ki tu'apule'anga. 'Oku taumu'a eni ke tokoni ki hono fokotu'utu'u 'o e ngaahi tu'utu'uni ki hono fakafuofua 'a e lahi 'o e pa'anga 'oku totonu ke totongi fakafoki mai ki Tonga ni mei hono hu atu 'o e ngaahi koloa mo e ngaue 'a e fonua ki muli 'o fakatatau ki he fiema'u 'a e Kupu 8 'o e Lao.
- **Kupu 8:** Kuo fakamafai'i heni 'a e Pangike Pule ke ne fakahoko 'a e ngaahi tu'utu'uni ki hono fakafoki mai ha koula pe ko ha fetongi pa'anga muli kuo taimi ke totongi pe kuo tatanaki ki ha taha 'oku nofo 'i Tonga ni, 'i loto 'i he vaha'ataimi ko ia pea 'i he founga 'e toki fakamahino atu 'e he Pangike Pule. 'Oku felave'i eni pea mo e ngaahi totongi ki he ngaahi koloa pe ngaue hu atu ki muli 'a ia 'oku fiema'u ke fakaha 'i he Kupu 7, pea pehe ki he ngaahi 'inivesimeni pe pa'anga muli 'a e kakai Tonga 'oku tauhi 'i tu'apule'anga.
- **Kupu 9:** 'Oku malava 'e he Pangike Pule ke fokotu'u ha ngaahi fakangatangata ke faka'ataa mei he ngaahi tu'utu'uni 'o e Kupu 5 mo e 8, hange ko ha fakangatangata 'o ha fetongi pa'anga muli pe koula 'oku tauhi pe ma'u 'e ha tokotaha nofo 'i Tonga, pe ko ha fakangatangata 'a e lahi 'o e pa'anga muli 'e faka'ataa ke tauhi 'e ha tokotaha Tonga 'i ha'ane 'akauni pa'anga muli 'i he pangike.
- **Kupu 10:** Ko kinautolu pe kuo 'osi fakamafai'i 'e he Pangike Pule 'oku ngofua ke nau fakahoko 'a e ngaahi ngaue 'i he fakafetongi pa'anga muli pe koula. Kuo 'osi laiseni 'e he Pangike Pule 'a kinautolu kuo 'osi fakamafai ke fakahoko 'a e fakafetongi pa'anga muli (authorised persons) 'i he Lao mo e Ngaahi Tu'utu'uni motu'a ki hono Pule'i 'o e Fetongi Pa'anga Muli, 'a ia 'oku kau ki ai 'a e ngaahi Pangike mo e ngaahi kautaha fakafetongi pa'anga muli (Foreign Exchange Dealers).
- **Kupu 11:** Kuo fakamafai'i 'a e Pangike Pule ke ne fakahoko ha ngaahi tu'utu'uni pea hilifaki mo ha ngaahi tautea kiate kinautolu kotoa pe kuo 'osi fakamafai (authorised persons) koe'uhi ko 'enau maumau'i 'a e ngaahi tu'utu'uni kuo tuku atu 'e he Pangike Pule 'i he lao ni.

'Oku kau foki 'i he Lao ni 'a e ngaahi fiema'u fekau'aki mo hano Laiseni 'o ngaahi kautaha fakafetongi pa'anga muli, Ngaahi Tautea ki hono Maumau'i 'o e Lao, Fakahoko mo hono tauhi 'o e Lao, pea mo e ngaahi fiema'u kehe pe. 'E malava ke ma'u kakato atu 'a e tatau 'o e Lao ki hono Pule'i 'o e Fetongi Pa'anga Muli 2018 'i he website 'a e Pangike Pule 'i he [link](#) ko eni 'o ka fiema'u.

Ki ha toe fakaikiiki kataki 'o fetu'utaki mai ki he:

Financial Markets Department

Pangike Pule Fakafonua 'a Tonga

Telefoni: (676) 24 057; Fax (676) 24201

Email: nrbt@reservebank.to

Website: www.reservebank.to